

ધાર્મિક પરિવર્તન અને ધર્મોત્તરણ વિરોધી ઐતિહાસિક કાયદા

લેખક

ડૉ. દિવ્યજીતસિંહ એલ. ગોહિલ

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર (ઇતિહાસ), શ્રી માતૃતિ વિદ્યામંદિર ગ્રૂપ ઓફ કોલેજીસ,

મહારાજા કૃષ્ણકુમારસિંહજી ભાવનગર યુનિવર્સિટી, ભાવનગર

પ્રસ્તાવના:

ધાર્મિક પરિવર્તન એટલે અન્ય ધાર્મિક સંપ્રદાયને બાકાત રાખીને ચોક્કસ ધાર્મિક સંપ્રદાય સાથે ઓળખાતી માન્યતાઓના સમૂહને અપનાવવું . આમ “ધર્મ પરિવર્તન” નો અર્થ એક સંપ્રદાય છોડીને બીજા સંપ્રદાયમાં જોડાઈ જવું થશે. આ એક જ ધર્મમાં એક સંપ્રદાયથી બીજા સંપ્રદાયમાં થઈ શકે છે, ઉદાહરણ તરીકે, બાપ્ટિસ્ટથી કેથોલિક ખ્રિસ્તી ધર્મમાં અથવા સુન્ની ઇસ્લામથી શિયા ઇસ્લામમાં કેટલાક કિસ્સાઓમાં, ધાર્મિક પરિવર્તન “ધાર્મિક ઓળખમાં પરિવર્તનનું પ્રતીક છે અને ખાસ ધાર્મિક વિધિઓ દ્વારા રજૂ થાય છે”. લોકો વિવિધ કારણોસર અલગ ધર્મમાં રૂપાંતર કરે છે, જેમાં માન્યતાઓમાં પરિવર્તનને કારણે સ્વતંત્ર પસંદગી દ્વારા સક્રિય રૂપાંતર, ગૌણ રૂપાંતર, મૃત્યુશય્યા રૂપાંતર, સુવિધા માટે રૂપાંતર, વૈવાહિક રૂપાંતર અને બળજબરીથી રૂપાંતરનો સમાવેશ થાય છે .

‘પ્રચાર કરવાનો અધિકાર’ વિરુદ્ધ ‘ધર્મોત્તર કરવાનો અધિકાર’ ચર્ચા

ભારતીય બંધારણ કલમ 25 “પ્રચાર” શબ્દ વિશે વાત કરે છે જેનો અર્થ થાય છે પ્રચાર અથવા પ્રસારિત કરવું અથવા ફક્ત અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા. ભારતીય બંધારણનો મુસદ્દો બનાવતી વખતે, મુસદ્દાકારોએ “રૂપાંતર” શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો હતો. પરંતુ અંતિમ મુસદ્દામાં તેઓ લઘુમતી પરની પેટા-સમિતિ (એમ. રૂથનાસ્વામી) દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણો સાથે ગયા અને ‘ધર્મોત્તર’ ને બદલે ‘પ્રચાર’ નો ઉપયોગ કર્યો અને પ્રચારના અધિકારમાં ધર્મોત્તરણનો પણ સમાવેશ થાય છે કે કેમ તે ચર્ચા ખુલ્લી મૂકી દીધી.

આ સંદર્ભમાં ન્યાયિક ઘોષણાઓ:

રેવ. સ્ટેનિસ્લોસ વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ, ૧૯૭૭: સુપ્રીમ કોર્ટે તારણ કાઢ્યું કે પ્રચારના અધિકારમાં ધર્મોત્તરણનો અધિકારશામેલ નથી. તાજેતરમાં, ન્યાયાધીશ એમ. આર. શાહની આગેવાની હેઠળની સુપ્રીમ કોર્ટની બેન્ચે જણાવ્યું હતું કે ધાર્મિક જૂથો દ્વારા દાનઆવકાર્ય છે પરંતુ આવા કૃત્યોનો હેતુ ધાર્મિક પરિવર્તન ન હોઈ શકે. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું કે બળજબરીથી ધર્મોત્તરણ એ “ખૂબ જ ગંભીર મુદ્દો” છે જે રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા , ધર્મની સ્વતંત્રતા અને અંતરાત્માની સ્વતંત્રતાને અસર કરી શકે છે .

બંધારણમાં ધર્મની સ્વતંત્રતા

ભારતનો કોઈ રાજ્ય ધર્મ નથી, કે તે કોઈ ચોક્કસ ધર્મનું સમર્થન કરતું નથી. ધર્મ મૂળભૂત રીતે પસંદગી, શ્રદ્ધા અથવા માન્યતાઓના સમૂહનો વિષય છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ 25 થી 28 ભારતમાં ફક્ત વ્યક્તિઓને જ નહીં પરંતુ ધાર્મિક જૂથોને પણ ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો અધિકાર આપે છે.

કલમ ૨૫ (અંતરાત્મા અને મુક્ત વ્યવસાય, આચરણ અને ધર્મનો પ્રચાર કરવાની સ્વતંત્રતા):

કલમ 25 તમામ નાગરિકોને અંતરાત્માની સ્વતંત્રતા, ધર્મ સ્વીકારવાની, તેનું પાલન કરવાની અને પ્રચાર કરવાની સ્વતંત્રતાનો અધિકાર આપે છે. જોકે, આ સ્વતંત્રતાઓ જાહેર વ્યવસ્થા, આરોગ્ય અને નૈતિકતાના આધારે પ્રતિબંધિત કરી શકાય છે.

કલમ ૨૬ (ધાર્મિક બાબતોનું સંચાલન કરવાની સ્વતંત્રતા):

- ધાર્મિક અને સમાવતી હેતુઓ માટે સંસ્થાઓ બનાવવા અને જાળવવાનો અધિકાર
- પોતાના ધાર્મિક કાર્યોનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર
- સ્થાવર અને જંગમ મિલકત ધરાવવાનો અને પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર
- કાયદા અનુસાર આવી મિલકતનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર

કલમ ૨૭ (કોઈપણ ચોક્કસ ધર્મના પ્રચાર માટે કર ચૂકવણીમાંથી મુક્તિ):

કોઈપણ વ્યક્તિને એવો કોઈ કર ચૂકવવાની ફરજ પાડવામાં આવશે નહીં, જેની આવકનો ઉપયોગ ફક્ત કોઈ ચોક્કસ ધર્મ અથવા ધાર્મિક સંપ્રદાયના પ્રચાર અથવા જાળવણી માટેના ખર્ચની ચૂકવણી માટે થાય છે.

કલમ ૨૮ (ધાર્મિક સૂચનાઓમાં હાજરી આપવાની સ્વતંત્રતા):

રાજ્યના ભંડોળ દ્વારા સંપૂર્ણપણે સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થામાં કોઈપણ ધર્મ શીખવવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં.

આ શરત એવી કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાને લાગુ પડશે નહીં જે રાજ્ય દ્વારા સંચાલિત હોય પરંતુ એવી સંસ્થા કે ટ્રસ્ટ હેઠળ સ્થાપિત હોય જે એવી સંસ્થામાં ધાર્મિક શિક્ષણ પૂરું પાડવાનો આદેશ આપે.

રાજ્ય દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થામાં ભણતી અથવા રાજ્ય ભંડોળમાંથી સહાય મેળવતી કોઈપણ વ્યક્તિએ કોઈપણ ધાર્મિક શિક્ષણમાં હાજરી આપવાની ફરજ પાડવામાં આવશે નહીં.

ભારતમાં ધર્મોત્તરણ વિરોધી કાયદાઓની સ્થિતિ શું છે?

સ્વતંત્રતા પહેલા: ધાર્મિક પરિવર્તનને પ્રતિબંધિત કરતા કાયદા મૂળરૂપે બ્રિટિશ વસાહતી સમયગાળા દરમિયાન- ખાસ કરીને ૧૯૩૦ અને ૧૯૪૦ ના દાયકાના અંતમાં - હિન્દુ રાજવી પરિવારોના નેતૃત્વ હેઠળના રજવાડાઓએ રજૂ કર્યા હતા.

આ રાજ્યોએ "બ્રિટિશ મિશનરીઓ સામે હિન્દુ ધાર્મિક ઓળખ જાળવી રાખવાના પ્રયાસરૂપે" કાયદા ઘડ્યા. જે રાજ્યોમાં આવા કાયદા હતા તેમાં કોટા, બિકાનેર, જોધપુર, રાયગઢ, પટના, સુરગુજા, ઉદયપુર અને કાલાહાંડી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

બંધારણીય જોગવાઈઓ: ભારતીય બંધારણ કલમ ૨૫ હેઠળ ધર્મનો સ્વીકાર, પ્રચાર અને પાલન કરવાની સ્વતંત્રતાની બાંધધરી આપે છે, અને તમામ ધાર્મિક વર્ગોને ધર્મની બાબતોમાં પોતાના કાર્યોનું સંચાલન કરવાની મંજૂરી આપે છે; જાહેર વ્યવસ્થા, નૈતિકતા અને આરોગ્યને આધીન.

જોકે, કોઈ પણ વ્યક્તિને તેની ધાર્મિક માન્યતાઓ લાદવાની ફરજ પાડવામાં આવશે નહીં અને પરિણામે, કોઈ પણ વ્યક્તિને તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કોઈપણ ધર્મનું પાલન કરવાની ફરજ પાડવામાં આવશે નહીં.

હાલના કાયદા: ધાર્મિક પરિવર્તનને પ્રતિબંધિત કે નિયમન કરતો કોઈ કેન્દ્રીય કાયદો નથી. જોકે, ૧૯૫૪ થી, ધાર્મિક પરિવર્તનને નિયંત્રિત કરવા માટે અનેક વખત સંસદમાં ખાનગી સભ્ય બિલરજૂ કરવામાં આવ્યા હતા (પરંતુ ક્યારેય મંજૂર થયા ન હતા). વધુમાં, ૨૦૧૫ માં, કેન્દ્રીય કાયદા મંત્રાલયે જણાવ્યું હતું કે સંસદ પાસે ધર્મોત્તરણ વિરોધી કાયદો પસાર કરવાની કાયદાકીય ક્ષમતા નથી.

તાજેતરના વર્ષોમાં, ઘણા રાજ્યોએ બળજબરી, છેતરપિંડી અથવા પ્રલોભન દ્વારા કરવામાં આવતા ધાર્મિક પરિવર્તનોને પ્રતિબંધિત કરવા માટે 'ધર્મની સ્વતંત્રતા' કાયદા ઘડ્યા છે.

ઓરિસ્સા ધર્મ સ્વતંત્રતા અધિનિયમ, ૧૯૬૭, ગુજરાત ધર્મ સ્વતંત્રતા અધિનિયમ, ૨૦૦૩, ઝારખંડ ધર્મ સ્વતંત્રતા અધિનિયમ, ૨૦૧૭, ઉત્તરાખંડ ધર્મ સ્વતંત્રતા અધિનિયમ, ૨૦૧૮, કર્ણાટક ધર્મ સ્વતંત્રતા સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૨૦૨૧.

ધર્માતરણ વિરોધી કાયદાઓ સાથે સંબંધિત મુદ્દાઓ કયા છે?

અનિશ્ચિત અને અસ્પષ્ટ પરિભાષા:

ખોટી રજૂઆત, બળજબરી, છેતરપિંડી, પ્રલોભન જેવી અસ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ પરિભાષા દુરુપયોગ માટે ગંભીર તક રજૂ કરે છે. આ શબ્દો અસ્પષ્ટતા માટે જગ્યા છોડી દે છે અથવા ખૂબ વ્યાપક છે, જે ધાર્મિક સ્વતંત્રતાના રક્ષણથી ઘણા આગળના વિષયો સુધી વિસ્તરે છે.

લઘુમતીઓ માટે પ્રતિક્ષણ:

બીજો મુદ્દો એ છે કે વર્તમાન ધર્માતરણ વિરોધી કાયદા ધાર્મિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા માટે ધર્માતરણ પર પ્રતિબંધ મૂકવા પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. જોકે, પ્રતિબંધક કાયદાઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી વ્યાપક ભાષાનો ઉપયોગ સત્તાવાળાઓ લઘુમતીઓ પર જુલમ અને ભેદભાવ કરવા માટે કરી શકે છે.

ધર્મનિરપેક્ષતાનો વિરોધ:

આ કાયદાઓ ભારતના ધર્મનિરપેક્ષ તાણાવાણા અને આપણા સમાજના આંતરિક મૂલ્યો અને આપણી કાનૂની વ્યવસ્થાની આંતરરાષ્ટ્રીય ધારણાને જોખમમાં મૂકી શકે છે.

ધર્માતરણ વિરોધી કાયદાની શું જરૂર છે?

ધર્મ બદલવાનો કોઈ અધિકાર નથી:

બંધારણ દરેક વ્યક્તિને પોતાના ધર્મનો સ્વીકાર, આચરણ અને પ્રચાર કરવાનો મૂળભૂત અધિકાર આપે છે. ધર્માતરણ એટલે ધર્માતરિત વ્યક્તિના ધર્મમાંથી બીજી વ્યક્તિને ધર્માતરિત કરનારના ધર્મમાં ફેરવવાનો પ્રયાસ... અંતરાત્મા અને ધર્મની સ્વતંત્રતાના વ્યક્તિગત અધિકારને ધર્માતરણના સામૂહિક અધિકાર સુધી વિસ્તૃત કરી શકાતો નથી. ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો અધિકાર ધર્માતર કરનાર અને ધર્માતરણ ઇચ્છનાર બંનેને સમાન રીતે ઉપલબ્ધ છે.

કપટી લજ્જ:

તાજેતરમાં, આવા ઘણા કિસ્સાઓ પ્રકાશમાં આવ્યા છે જ્યાં લોકો ખોટી માહિતી આપીને અથવા તેમનો ધર્મ છુપાવીને અન્ય ધર્મના લોકો સાથે લજ્જ કરે છે અને લજ્જ પછી, તેઓ આવી અન્ય વ્યક્તિને તેમના ધર્મમાં પરિવર્તન કરવા દબાણ કરે છે. લજ્જ અને ધર્માતરણ અંગે સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયો શું છે?

→ **હદિયા ચુકાદો 2017:**

કપડાં અને ખોરાક, વિચારો અને વિચારધારાઓ, પ્રેમ અને ભાગીદારી એ ઓળખના કેન્દ્રિય પાસાં છે.

રાજ્ય કે કાયદો બંને ભાગીદારોની પસંદગી નક્કી કરી શકતા નથી અથવા આ બાબતો પર નિર્ણય લેવાની દરેક વ્યક્તિની સ્વતંત્ર ક્ષમતાને મર્યાદિત કરી શકતા નથી.

પોતાની પસંદગીની વ્યક્તિ સાથે લજ્જ કરવાનો અધિકાર એ કલમ 21નો અભિન્ન ભાગ છે તે સિદ્ધાંત.

→ **કે.એસ.પુદ્ગલ્વામી અથવા 'ગોપનીયતા' ચુકાદો 2017:**

વ્યક્તિની સ્વાયત્તતા એ જીવનને લગતી મહત્વપૂર્ણ બાબતો અંગે નિર્ણયો લેવાની ક્ષમતા હતી.

→ અન્ય નિર્ણયો:

સુપ્રીમ કોર્ટે તેના વિવિધ ચુકાદાઓમાં એવું ઠરાવ્યું છે કે ધર્મ, રાજ્ય અને અદાલતોને પુખ્ત વયના વ્યક્તિના જીવનસાથી પસંદ કરવાના સંપૂર્ણ અધિકાર પર કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી.

ભારત એક "સ્વતંત્ર અને લોકશાહી દેશ" છે અને પુખ્ત વયના લોકોના પ્રેમ અને લગ્નના અધિકારમાં રાજ્ય દ્વારા કોઈપણ દખલગીરી તે સ્વતંત્રતા પર "ઠંડકદાયક અસર" કરશે.

લગ્નની આત્મીયતા ગોપનીયતાના મુખ્ય ક્ષેત્રમાં મૂળ ધરાવે છે જે અદમ્ય છે, અને જીવનસાથીની પસંદગી, પછી ભલે તે લગ્નની અંદર હોય કે બહાર, વ્યક્તિના "વ્યક્તિત્વ અને ઓળખ" નો એક ભાગ છે.

વ્યક્તિના જીવનસાથી પસંદ કરવાના સંપૂર્ણ અધિકાર પર શ્રદ્ધાની બાબતોનો સહેજ પણ પ્રભાવ પડતો નથી.

મૂલ્યાંકન:

આમ, ઉપર મુજબ ની ચર્ચાના અંત આવા કાયદા બનાવતી વખતેએ ખાતરી કરવાની જરૂર છે કે આ કાયદાઓ કોઈના મૂળભૂત અધિકારોને અવરોધે નહીં અથવા રાષ્ટ્રીય એકતાને અવરોધે નહીં, તેના બદલે, આ કાયદાઓએ સ્વતંત્રતા અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ ધર્માતરણ વચ્ચે સંતુલન જાળવવાની જરૂર છે.

સંદર્ભ

1. ભારતીય બંધારણ, ભારત.
2. Habib Irfan, Religion In Indian History, Tulika Book, 2015.
3. દુબે અશ્વિનીકુમાર, ભારત ઇતિહાસ, સંસ્કૃતિ ઓર ધર્મ, સર્વત્ર પ્રકાશન, મધ્ય પ્રદેશ.